

תכ אם הנשים רשאות לקונן בראש-החודש, ובו ב' סעיפים:

א משנה מועד קטן
כ"ח ב טור בשם
תלמיד רש"י בשם
רש"י ובידנה דעה
בסימן תא
רמב"ם וקדם תשובה
הנאותים

א ^אעל המת נשים מענות, שכלן אומרות קאחד, ומטפחות, דהנינו להכות כף אל כף, (א) אכל לא מקוננות, שתהא האחת אומרת והאחרות עונות אחריה; ואחר שנקבר המת, לא מענות ולא מטפחות: **ב** (ב) באומרים צדוק הדין וקדיש: הגה (ג) ואין נוהגין כן, ועין ביוה"ד דעה סימן תא סעיף ו בהג"ה, וכן בכל הנשים שאין אומרים בהם (ה) תתנו (מנהגים), (ד) וכן בערב-שבת אחר חצות. יש אומרים שאם קורבין מת (ה) בלילה, שאין אומרים קדיש ולא צדוק הדין (כ לו):

תכא קריאת 'ויבראשי חדשיכם' קדם פסוקי דזמרה, ובו סעיף אחד:

א טור, צמיוני לעיל
סימן מח

א ^אנוהגין באשכנז (א) שאומרים פְּרַשֶׁת 'ויבראשי חדשיכם' שחרית אחר פְּרַשֶׁת התמיד, ובספרד אין נוהגין לאמרה, לפי שעתידין לקרות אותה בספר-תורה:

תכב סדר התפלה והלל בראש-החודש, ובו ז' סעיפים:

א ברייתא שבת כ"ד
ב שם ברייתא
ג נמנה בנכות כ"ט

א ^אערבית שחרית ומנחה מתפלל י"ח ברכות (א) ואומר (ב) 'יעלה ויבוא' ב'רצה'. ואם לא אמרו בערבית אין מתיזירין אותו (ב) ובאיזה מקום שנקבר שאינו חוזר, עין לעיל (ג) [נ] סימן רצד סעיף ד (ה), בין שראש-החודש יום אחד בין שהם שני ימים, מפני שאין מקדשין את החודש (ג) בלילה; באכל אם לא אמרו שחרית ומנחה, (ג) [ג] (ד) מתיזירין אותו. ג'אם נזכר קדם שהתחיל

באר היטב

[ג] סימן רצד. עכ"ט. ועין בשלמ'תניגה בשם מאמרדכי דאפילו לא סים רק הוקיר השם אינו חוזר: [ג] מתיזירין. עכ"ט. עין פ"ח ובר"י, ושם בשו"ת-ברכה בשם הרשב"א, דאפילו כבר התפלל מוסף צריך לחזור, ולבשאיני מנחה מתפלל מנחה אדם גדול. וכתב הש"ו: ושמעתי מזקן אחד שהעיר שהיה בק"ק גראקא בשנת של"ג שנפטר רמ"א ז"ל ביום ל"ג בעומר והיו מספקים אם לומר צדוק הדין, צמד אדם חשוב אחד והעיר ששמע מפי רמ"א ש"ל צדוק הדין על אדם גדול ותכן אמרתי על רמ"א בקול רם, ונראה לסמוך על זה בנשים שאין בהם תתנו כגון ל"ג בעומר או ט"ו באב ובשבת שאינם מועד, אכל לא ברא"ח ותתנו ופורים וחדש ניסן, דאלו יש בהם אסור מדין התלמוד, עכ"ל:

(ה) ^איעלה ויבוא. ונתפש: תחיל תפלתו קדם הצבור, וכשיגיע ליעלה ויבוא ירים קולו להשמיע בצבור, עין סימן קיד: (ג) סימן רצד. דהנינו תכף כשסים הברכה אפילו לא התחיל צדן מורים, עין סימן רלו ס"ב ועין סימן קח: (א) מתיזירין. ודוקא אם צדן לא התפלל תפלת מוסף, אכל אם התפלל מוסף א"צ

משנה ברורה

א (א) שאומרים פְּרַשֶׁת 'ויבראשי חדשיכם'. כדי לפרסם שהוא ראש-החודש [מ"א]:

א (א) ואומר 'יעלה ויבוא' ב'רצה'. ומבאר לעיל בסימן רלו סעיף ב דמקריז השליט-צבור (ה) בין קדיש לתפלה שהוא ראש-החודש, ולא חשיב הפסק בין שהוא צדן תפלה: (ב) ובאיזה וכו', עין לעיל בסימן רצד. ושם מבאר דמשהתחיל לומר 'ותתניגה' והוקיר ברוך אתה ה', (ג) אפילו לא סים 'הפתיח' וכו' נמי אינו חוזר: (ג) בלילה. ולא היה צדן קדשת ראש-החודש על היום. ואפילו בליל שני של ראש-החודש שצדן טעם זה, שהלא יום שני הוא רק משום ספקא, דאלו היום ראשון היה קדש היום שני הוא חל: (ד) מתיזירין אותו. כתב הפנחס הנדולה, דדוקא בשנזכר קדם שהתפלל מוסף, אכל אם לא נזכר עד שהתפלל מוסף, (ג) יצא בדיעבד (ד) במה שהוקיר קדשת היום בתפלת מוסף ואין צריך

א (א) אכל לא מקוננות. שזהו עקר ההספד, ואסור בראש-החודש, שהוא כמו יום-טוב. ועין ביוה"ד דעה סימן תא סעיף ה דכל זה באנש דעלמא, ולתלמיד-תכס מקוננות בדרךן בחל: **ב** (ב) אומרים צדוק הדין וכו'. שאינו הספד אלא הודאה וקבלת דין שמים: (ג) ואין נוהגין כן. שפירגיל להספד. וכתבו האחרונים, שאפילו לחכם בפניו אין נוהגין בראש-החודש לומר צדוק הדין שהוא תתנה, אלא (ה) דורשין עליו אם הוא בר הכי? ואומרים קדיש אחר הדרשה: (ד) וכן בערב-שבת אחר חצות. שגם-כן אין אומרים תתנו, והוא הדין בערב-יום-טוב, לכן אין אומרים צדוק הדין. ועין עוד פרטי דינים בזה ביוה"ד דעה סימן תא סעיף ו ובאחרונים שם. כתב הש"ו, דמתר לומר צדוק הדין על אדם גדול שמת אפילו בנשים שאין אומרים בהם תתנו, כמו ל"ג בעומר או ט"ו באב ובשבת וכו' (ה), דאינם מועד, (ג) אכל לא בראש-החודש תתנה ופורים, דאלו נזכר בתלמוד: (ה) בלילה. אכל בבין-השמשות (ג) יכול לומר צדוק הדין וקדיש:

שער הציור

(ה) ובתי-אדם הלכות ראש-החודש מספק אם בחוף הדרשה מעורר קנים והספד, מחמת שאין לנו פעת תלמיד-תכס לענין הזה, עין שם. ודוקא על ראש-החודש, אכל בשאר ימים שאין אומרים בהם תתנו, דמדינא אין ההספד אסור בהן, אין להחמיר בהן: (ג) והשמיטה משנה חדש ניסן דהשיגו האלה נכה, עין שם: (ג) כי בבאור הנ"א קבט טעם לרין זה מפה דפסקנו לעיל בסימן קלא סעיף ג לענין נפילת אפים, ועין שם ב"י דגם שם מסר ביד השמשות: (ה) ודוקא בין קדיש לתפלה, אכל קשהוה עומד בכרכת קריאת שמע בין הפרקים אסור להפסיק, כמבאר שם: (ג) שם במשנה ברורה, וכן כתב בשו"ת-השוכה: (ג) לכאורה דוקא לענין שחרית, אכל אם התפלל מנחה ולא הוקיר 'יעלה ויבוא' והתפלל אחר-כך מוסף אינו מועיל לזה, דאי לא תימא הכי אמאי קמא לן דאם שבת להוקיר יעלה ויבוא בתפלת המנחה יחזור ויתפלל, הלא משתמא התפלל מוסף והוקיר בו קדשת היום: אכן יש לדחות, דנכירת קדשת היום במוסף אינה תקון רק על מה ששקלל מקדם ולא הוקיר אכל לא על מה ששקלל אחר-כך, ועל-כן צריך עיון: (ז) נראה לי דאף לדעה זו, אם ארע שהתפלל מנחה מקדם מוסף והוקיר 'יעלה ויבוא' אין זה תקון למה שלא הוקיר בשחרית, דאין לנו אלא מה שצאמר בגמרא שמוסף הוא תקון לתפלת שחרית, ועל-כן יחזור ויתפלל עוד תפלה לתשלומין על שחרית, וכן מוכח מדברי הרא"ש על אותה סוגיא בברכות, עין שם לענין שליט-צבור:

מילואים

הלכות ראש חודש סיומן תיו

המשך מעמוד הקודם

(22) ובטעם הדבר כתב לקמן (סי' תקנ ס"ק יא), שאין לומר סליחות וידידים בערב שבת במנחה.

(23) שכתב שם (סי' כא) שהכרעת הרמ"א לענין תענית שחיד גזר על עצמו בערב שבת, שמעיקר הדין אינו צריך לחשלים, והתענית היא רק עד שיצאו הציבור מבית הכנסת, ואפילו אם מקדימים להתפלל ערבית של שבת מפלג המנחה, אלא שעדיף שבקבלת התענית יפרש שאינו מתענה אלא עד א.ו.

הוסיף (שם סי' כב), שלענין תענית בערב ראש חודש שחל בערב שבת, יש לחלק בין אם בפעם הראשונה שחל להתענות בערב ירח חלה התענית בערב שבת, לבין אם חלה באמצע השבוע, והנה מה שכתבנו שם.

לימודו וכדו' יכול לאומרו לכתחילה בקול רם, מאידך, דעת הגרי"ח קניבסקי (דעת נוטה, ק"ש דע' 28) לענין 'בזך' שם כבוד' וכו' לאחר ברכה לבטלה, שיכול לאומרו בקול, וכן לענין אמירת 'בזך' שם כבוד' וכו' בתפלת יום כיפור קטן דעתו (מנהגי בית הכנסת חזון איש (לדומן) פ"ו סעי' א) לאומרו בקול.

(21) והסליחות הפוסטים שגוזגלים לומר לפני תפילת מנחה, כתב הגרי"ח קניבסקי (אשוי ישראל פליט דע' כט) שלא יתחילו לאומרם קודם שהגיע זמן תפילת מנחה, כיון שזמן מנחה הוא עת רצון.

ואם לא סימנו את תפילת יריב קטן עד השקיעה, הורה הגרי"ח אלישיב (קובץ מבקשי תורה דייג עמ' ט) שאפשר לסיימה אף אחר השקיעה, כיון שאינה כרחוק.

הלכות ראש חודש סיומן תב תכא תכב

המשך מעמוד דפג

סימן תכב

סדר התפילה והלל בראש-חודש

[משנ"ב ס"ק א]

ואומר 'עלה נבוא' וכו', ולא תשיב הפסק פנין שהוא צריך תפילה.⁽¹⁾ וגם המתפלל ערבית מבעד יום, כתב לעיל (סי' קח ס"ק כא) ולקמן (סי' תכד ס"ק ב וסי' תרג ס"ק ד ובשע"צ שם סי' ו) שאומר יעלה יבוא, המתפלל ערבית במצא ראש חודש מבעד יום, משמע לקמן (סי' תכד שם) שאין צריך לומר 'יעלה יבוא' כיון שכבר עשהו חל.

(2) ואף להכריז בחנוכה ובפורים על הגוים, כתב לעיל (סי' רלו ס"ק ו) שמותר ואינו נחשב להפסק, אף על פי שאם שכח לאומרו אינו צריך לחזור.

להגביה קולו באמצע תפילת הלל כשמוציא ליעלה יבוא, כדי להוכיח לציבור לאומרו, הורה החזו"א (ארחות רבנו ח"ג עמ' רנ, דעת נוטה תפלה תשובה קמו, שלא יעשה כן, משום שאין זה דרך ארץ לתפילה. והוסיף הגרי"ח קניבסקי (שם), שמימי המנהג לחקל בזה, וגם החזו"א לא אמר שהדבר אסור אלא שאינו דרך ארץ, וכן הורה הגרי"ח אלישיב (פניני תפילה עמ' פד) שמותר להגביה קולו, כיון שהוא לצורך התפילה. מאידך, דעת הגרי"ח איערבך (הליכות שלמה תפלה, פ"ח ארחות הלכה דע' 20) שלא יעשה כן אחר מהמתפללים מפני שהדבר מבחנה, אלא דוקא השיץ או השמש יעשו כן.

[שע"צ ס"ק א]

והנהיגו פני קדיש [למפלה].⁽²⁾

(3) חזקא בתפילת ערבית, אבל בתפילת שחרית, כתב לעיל (סי' רלו ס"ק ד) שאסור להכריז, כיון שסמיכות גאולה לתפילה בתפילת שחרית חמורה יותר מבתפילת ערבית.

[משנ"ב ס"ק ב]

נפיי איתו חזקא.⁽³⁾

(4) הוסיף שם (סי' ט) שכיון שאינו צריך לחזור, אם חזר הרי זה נחשב להפסק בתפילה.

ואם נזכר ששכח יעלה יבוא' לאחר שאמר 'השם', וחשב שחזין הוא שצריך לחזור ולכן סיים 'למחני חוקין', כתב הגרי"ח קניבסקי (אשוי ישראל פליט דע' לו) שיאמר עכשיו יעלה יבוא'.

(יריד סי' שטא) והדעת תורה (סי' רכז סי"ג) שמותר לבדן, משום שאין זה צידוק הדין אלא ברכת השבחה, וכן הורה החזו"א (ויניס והנהגות פ"ו סי'). אמנם, בספר ארחות רבנו (ח"ב עמ' קמא) הובא, שהגרי"ח קניבסקי שאל את החזו"א אם יבדך ברכה זו בתשעה באב, ולא ענה לו, אך דעת הגרי"ח קניבסקי שהמבדך לא הפסיד, ומימ ביקש מאחר שבידך ויציא אותו.

(7) וכמו שהוסיף הא"ד (סי' ב), שבין יום כיפור לסוכות וכן מראש חודש סיון עד שבתות אפשר לומר צידוק הדין.

[שע"צ ס"ק ב]

והשקטתי סקנו חלש ניסן דהשיגו הנאליה וקח, עין שם.⁽⁴⁾

(8) שכתב (בסי' ב) שבחודש ניסן אפשר לומר צידוק הדין על תלמיד חכם, כיון שאיסור זה הוא רק מנחה.

[משנ"ב ס"ק ג]

אכל בדין השקטות יכול לומר צידוק הדין וקדיש.⁽⁵⁾

(9) וקחל שהתפללו ערבית מבעד יום, כתב המקור חיים (בקצור הלכות) שאין אומרים אחרי התפילה צידוק הדין, ואפילו קודם שקיעת החמה, וכן כתב הפמ"ג (משב"ז ס"ק א).

[שע"צ ס"ק ג]

דגם שם ספר פני השקטות.⁽⁶⁾

(10) ולענין מנהג ירושלים, כתבנו לעיל (סי' קלא ס"ק יו) בשם הגרי"ח אלישיב (הגרשי איערבך שהמנהג שלא נפלים על פניהם לאחר שקיעת החמה, ואם כן לכאורה לפי זה גם צידוק הדין אין לומר לאחר שקיעת החמה (דע' חפני ברוך עמ' תק).

סימן תכא

הריאת 'ובראשי חודשיכם' קדם פסוקי דזמרה

[משנ"ב ס"ק א]

קדי לפקסם שהוא ראש-חודש.⁽¹⁾

(1) חזעטם בפרטום זה, כתב המחצתיש (סי' א, ולעיל סי' מה ס"ק א) שהוא כדי שלא יערערו על קידוש החודש שעל ידי בית דין, כיון שרוב האנשים לא ראו את חידוש הלכנה, וגם כיום שאין מקדשים על פי בית דין, מימ נחזים אנו כמנהג אבותינו. והערוך השולחן (סי' א) כתב, שהוא כדי שמיכרו לומר יעלה יבוא'.

הלכות ראש חודש סימן תכ תכא תכב

המשך מעמוד קודם

(5) ואם אמר 'יעלה ויבוא', אך במקום לומר 'ראש החודש הזה' הזכיר את אחד החגים, כתב הערוך השלחן (סי' תפז סוף סי'ד) לענין אמירת 'יעלה ויבוא' ביו"ט, שאם הזכיר חג אחר לא יצא ידי חובה, ולכאורה הוא הדין כאן, וכן כתב המקור חיים (סי' קח סי"ב). וכן משמע לקמן (סי' תפז ס"ק יא), שכתב שאם בירט לא הזכיר את שם החג לא יצא, ואף שהזכיר שהיום יו"ט.

ואם חשב שצריך לחזור ולהתפלל, ולאחר שהתחיל להתפלל שנית נזכר שאינו צריך לחזור, כתב השערי תשובה (סי' קיד ס"ק ט, וסי' תרפב ס"ק א) שיפסיק אפילו באמצע הברכה.

[משנ"ב ס"ק ד]

מחזירין אותם.

הלכות ראש חודש סימן תכג

המשך מעמוד רפה

לקמן (סי' תקפא ס"ק ב) שיברכי נפשי' אומרים אחרי תפילת מוסף, יש שנוהגים לומר גם שיר של יום אחר תפילת שחרית, וכמו שכתב הכל בו (סי' מג) שיש לומר גם שיר של יום וגם 'ברכי נפשי'. וכן כתבו השיירי כנסת הגדולה (סי' קלג אות ג) והמגן אברהם (סי' קלב סוף ס"ק ד) בשם כנסת הגדולה (סי' קלג). מאידך, דעת הגר"א (מעשה רב אות קנו-קנח) שאין לומר ביום אחד שני מזמורים, ובראש חודש יש לומר רק 'ברכי נפשי', ואפילו כשחל בשבת. וכן משמע בדרישה (סי' קלג אות ב).

ולדעת הגר"א הנ"ל שאומרים רק 'ברכי נפשי', לא הזכיר במשנ"ב אם יש לומר תחילה 'היום יום ראשון' [או שני וכו'] בשבת שבו היו הלויים וכו'. ודעת הגר"צ פראנק (מקראי קדש פורים סי' ט) שיש לומר כן, כדי לקיים בזה את מצות 'זכור את יום השבת לקדשו', וכמו שכתב הרמב"ן (שמות כ ח) שהמונה את היום בשבת מקיים מצוה זו. והוסיף הגר"צ פראנק, שיש לדלג על המילים 'שבו היו הלויים אומרים', כדי שלא יהיה משמע שזה השיר שאמרו אף בימות החול.

חול, יפסיק אפילו באמצע הברכה, ובמשנ"ב שם (סי' ה) כתב שכן פסקו האחרונים. והא"ר שם (סי' ג) כתב בשם הכל בו (סי' יא), שהוא הדין ברי"ח שיפסיק באמצע הברכה, אלא שהמשנ"ב שם (סי' ג) הביא את דברי הא"ר רק לענין יו"ט שדינו כדיון שבת, ולא הזכיר מה הדין ברי"ח.

(11) ואם טעה בחתימת הברכה האמצעית ובמקום לומר 'מקדש ישראל וראשי חדשים' אמר 'מקדש ישראל הזמנים', כתב בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ג סי' יט) שלא יצא ידי חובה, וכן הורה הגר"ז איערבך (הליכות שלמה ראש חודש פ"א סי"ז). מאידך, הגראמ"מ שך (ישורון מאסף תורני [יא] עמ' רפג) כתב שאינו צריך לחזור, משום שגם ר"ח נחשב בכלל כל הזמנים ומעדי השנה.

[משנ"ב ס"ק ט]

ואומר מזמור קרבי נפשי⁽¹²⁾.

(12) ולענין אמירת שיר של יום בנוסף לאמירת 'ברכי נפשי', כתב

הלכות ראש חודש סימן תכד תכה

המשך מעמוד 570

אביו הגר"ח (הובא בתשובות והנהגות ח"ב סי' קכח) לענין בין השמשות של שבת, שמדיון 'תוספת שבת' יכול לברך ברכה זו בשם ומלכות.

(6) ומקור דינו של המג"א (שם ס"ק א) הוא בשו"ת מהר"ל (סי' נ), שכתב כן לענין אמירת 'על הניסים' בברכת המזון שבסעודת פורים. ואמנם לענין סעודת פורים כתב המשנ"ב לקמן (סי' תרצה ס"ק טז) בשם המג"א (שם ס"ק ט), שאם נמשכה סעודתו עד הלילה והתפלל ערבית לפני שבייר ברכת המזון, נחלקו הפוסקים אם יאמר אחר כך 'על הניסים'. וסיים שם, שראוי לברך קודם שיתפלל, כדי להוציא את עצמו ממחלוקת הפוסקים.

סימן תכה

דיני ראש-חודש שחל להיות בשבת

[משנ"ב ס"ק א]

שְׁהָרִי כָּךְ הַזְכִּיר שֶׁתַּבְּרָכָה רַבֵּיעִית⁽¹⁾.

(1) טעם נוסף כתב לקמן (סי' תפז ס"ק טז) לענין יום טוב שחל בשבת, שעיקר הנוסח של 'יעלה ויבוא' מיוסד על הזכירה של עם ישראל לפני ה', והרי 'זכרון' נאמר רק ביו"ט ובראש חודש, ככתוב (במדבר י

היטב (שם סוף ס"ק ח) כתב שיכול לומר 'רצה' במוצאי שבת רק עד שיעור עיכול של מה שאכל בשבת עצמה [ואף שממשיך לאכול גם במוצאי שבת]. ובשו"ת שבט הלי (ח"ד סי' יח אות ג) כתב, שכמדומה שאין המנהג כהבאר היטב הנ"ל, אלא כמשמעות דברי המשנ"ב.

ואם היה להיפך, שהתחיל לאכול בערב ר"ח וסיים אכילתו ברי"ח, מבואר לעיל (שם ס"ק לג) שצריך לומר 'יעלה ויבוא', שכל מה שנחלקו שם היינו רק אם התחיל לאכול בערב ר"ח שחל בשבת ונמשכה סעודתו לתוך ר"ח, האם מלבד הזכרת ר"ח עליו להזכיר גם את השבת. ובאופן זה, משמע לעיל (סי' רעא ס"ק ל) שאף אם אכל ברי"ח רק מעט צריך לומר 'יעלה ויבוא'.

ובאופן זה שאכל ברי"ח ומברך לאחר ר"ח, אם שכח 'יעלה ויבוא' ונזכר קודם ברכת 'הטוב והמטיב', כתב בביה"ל לעיל (שם סי' ד"ה מוכיר) שיכול לברך 'אשר נתן וכו' בלא שם ומלכות, כיון שהשו"ע שם לא הכריע בדיון זה, ורק בגלל הספק כתב שהקובע בדיון זה הוא תחילת הסעודה, שהרי השו"ע לעיל (סי' רעא ס"ז) כתב שמי שאכל בערב שבת ומברך בשבת, צריך לומר 'רצה'.

ואם התארכה סעודתו עד בין השמשות, כתב הקצות השלחן (סי' מז ס"ג ובה"ש שם ס"ק ט) לענין סעודת שבת, שגם בבין השמשות כבר לא יאמר ברכה זו בשם ומלכות. מאידך דעת הגר"ז מבריסק בשם

הלכות ראש-חודש סיומן תכב

'מודים', (ה) אומר במקום שצנבר. ואם לא צנבר עד אחר שהתחיל 'מודים', אם צנבר קדם שהשלים תפלתו (ו) חוזר ל'רצה', ואם לא צנבר (ז) עד שהשלים תפלתו חוזר לראש. (ח) ואם הוא רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו וצנבר אחר שהשלים תפלתו (ט) קדם (י) [ז] שיעקר רגליו, חוזר ל'רצה': הגה ואם הוא ספק אם תפסיר או לאו, (ה) (י) אינו צריך לחזור (כל בו הלכות תפלה). (יא) ושלח צבור ששכח מלהזכיר בשחרית, עין לעיל סימן קכו: ב (יב) *ה'קורים' (ו) [ז] *הלל בדלוג, בין יחיד בין צבור.

באר היטב

לחזור, כנה"ג, ע"ש. ועי' סימן קכו ס"ד מ"ש: (ז) שיעקר. ואם אמר יהי לרצון הוי בעוקר רגליו, עמ"א: (ה) א"צ. והקשו האחרונים מ"ש סימן קיד ס"ח דאם נתפסק אם אמר משיב הרוח אמרין חזקה שאמר כמו שהוא רגיל בלא משיב הרוח וצריך לחזור, ע"ש, ועין באחרונים מה שתרצו ע"ז, והבי' והפ"ח פסקו דמתחזירין אותו וכ"פ הרוקח וכ"פ הל"ח בראיות ברורות וכן יש להורות, דהרי עינינו רואות שהתקבל להתפלה בלא נעלה ונבוא, מ"א. ושכנה"ג כתב: בין דאיקא פלגא בזה יש מקום לומר שב ואל תעשה צריך ולא יחזור, מיהו הטוב והנשר שיתפלה בתורת נדבה, ע"ש. ועין הלק"ט ח"א סימן עח, ועין מ"ש הש"ו: (י) הלל. ואין קורין הלל בבית האכל דא"ל שם לא המתיים ויחלו זה דהוי כולעג לרש. ועין סימן קלא ס"ק י' מה שכתבתי שם. נשים פטורות מכל הלל מפני שהוא מ"ע שהנ"ה, ועמ"א, ועין יד"הק"ו:

משנה ברורה

לחזור ולהתפלה שחרית, וכמו דמקלעין בזה בסימן קכו סעיף ג בשליח צבור לכתחלה, יש להקל בזה על-כל-פנים בנחיד בדיעבד, והעתיקו במגן אברהם שם בסעיף קטן ג; אבל בשיורי בקרה בשם הרשב"א כתב, דבנחיד לעולם חזר ואפלו כבר התפלה מוסף, וכן הסכים בספר מור וקציעה, אלא דכתב דמכל מקום משום ספק יתנה דאם אינו חזר מתפלה הוא בתורת נדבה, אכן אם פשתה מתפלה ג' ראשונות לא דעת להתפלה מוסף (ס) נזכר שלא אמר 'נעלה ונבוא' בתפלת שחרית, בודאי יש להורות שסיים התפלה בשל שחרית ואחר כך יתפלה מוסף: (ה) אומר במקום שצנבר. ואחר כך יאמר 'מודים', והינו אפלו כבר אומר וסיים ברכת 'ותחנונה'. ואם לא סים עוד 'ותחנונה' רק אומר ברוך אתה ה', כתבנו לעיל בסימן קיד סעיף ו בבאר הלכה דנכון יותר לסיים 'למדיני חקוק' כדי שלא יהיה הזכרת השם לבטלה, יאמר 'נעלה ונבוא' ואחר כך יאמר עוד הפעם 'ותחנונה', וכן כתב בשערי תשובה: (ז) חוזר ל'רצה' (ח). והינו שסיים ברכת תשובה בקצת: (ז) עד שהשלים תפלתו. והינו שסיים ברכת 'שים שלום' (ו) ואמר 'יהי לרצון' וכו', דיהי לרצון' מכלל התפלה הוא, וכדלעיל בסימן קכו: (ח) ואם הוא רגיל וכו'. ואין נקא-מנה בזה בין אם אומר התחנונים קדם 'יהי לרצון' או אחר 'יהי לרצון', דכל שהוא עוסק צדין בתחנונים או שצדין צריך לומר תחנונים לא מקרי צדין סלוק תפלה: (ט) קדם שיעקר רגליו. נקט האי לשון משום דהמחבר מירי שצדין לא אמר תחנונים, רק דבין דרגיל, מסתמא יתחיל לומר גם עתה, אבל אם כבר אמר תחנונים וסיים אותם ואין במחשבתו לומר עוד, אפלו צדין לא עקר רגליו, (ח) כמי שצריך דמי וחוזר לראש התפלה: (י) אינו צריך לחזור. טעמו, דכיון שאין עוברין שלשים יום שאין מוזכרין בו 'נעלה ונבוא' אין זה חזקה שלמה לומר שבנדיא לא תפסיר. ומכל מקום להקל לא נקטין פן, (ט) דרב האחרונים וכמעט פלם חולקין על זה וסוברין דאפלו בספק צריך לחזור ולהתפלה, דמסתמא התפלה כמו שרגיל בכל יום בלא 'נעלה ונבוא'. מיהו, כבר כתבנו לעיל בסימן קיד במשנה ברורה סעיף קטן ג בשם האחרונים, דאם ברור לו שהיה בדעתו לחזור בתוך התפלה ולאחר זמן ספק בלבו אם יזכר בתפלה או לא, אין צריך לחזור, ואם כל זה אם הספק נפל לו לאחר זמן, (י) אבל אם נתעורר לו הספק מיד אחר התפלה יש לו לחזור: (יא) ושלח צבור וכו' בסימן קכו. דשם מבאר שצדין צריך לחזור משום טרחא דצבורא⁽¹⁰⁾, ויש לו לסמוך על תפלת מוסף שיתפלה וישם נזכר קדשת היום: ב (יב) וקורין הללו

שערי תשובה

שמים, ואפלו נזכר בכת תפלת מוסף אין מתפלה בשלשין אלא במנה, ע"ש; ואם כשתה מתפלל ג' ראשונות ע"ד להתפלה מוסף נפל בדעתו שלא אמר בשחרית נעלה ונבוא וסיים התפלה בשל שחרית ואח"כ יתפלה מוסף, ע"ש ש"כ מח"ב בשם נרע אמת. ועין לעיל סימן קכד לענין אם יש לסמוך לכוון בברכת ש"י. וכתב בש"ח: מי שצוה סמוך לבהכ"נ ויש לו חלון פתוח לבהכ"נ ומתפלל עם הצבור ושכח נעלה ונבוא, אין יוצא בכוונתו לתפלת הש"י. שהשנים שכתב הליבו כדי שלא יתבהר צבור לא שך כאן, שהוא בקסום שאין ראוי, ע"ש: [ז] שיעקר. עין בה"ט. ועין ש"כ בשם ג"מ דאם אמר בא"י, אע"פ שלא נזכר הפסוק שצוהו הר"ל כאלו סים להזכיר לראש א"י לפתח אדני שפתי, ע"ש. ועין בב"י בשם מהר"י מולכו, מי שצנבר בקרה שהוא ר"ח וכשסיים תפלתו נסתפק אם אמר נעלה ונבוא, אעפ"י חזר, דמסתמא שכח וסרכה נקט וא"י, ע"ש: [ז] הלל. וכתב בשאלת יעקב שאין לטעם

באר הלכה

* וקורין וכו'. איתא בש"ס מגלה כ' דהלל זמנה כל היום⁽¹²⁾ נחזין מהלל דליל פסחים. ואיתא בתשובת שאלת יעקב, דהלל שיקא לתפלת שחרית, וצ"ל אין לטעם עד אחר הלל⁽¹³⁾, אם לא למאן דחליש לבא דמפר, ואפלו מדת חסידות ליכא. ולענין קריאת הלל בבית האכל בתוך שבעה, עין לעיל בסימן קלא במשנה ברורה סעיף קטן כ: * הלל. כתב רבנו יוחנן: בהלל אף-על-פי שצא מוציא, בין בנחיד בין בצבור, ודוקא שאינו בקי שאינו יודע לענות, אבל אם יודע לענות, אם יצא אינו מוציא אלא אס"מ עונה אחרי 'הלליה', וכתב המגן אברהם דריש דבריו הוא פשוט, וכן מבאר בהר"א בש"ס בשלח פ"ק ג דראש השנה: בהלל ובמגלה אף-על-פי שצא מוציא ונתחייב חיים כתב דבפ"ק ג דראש השנה לא נאמר אלא לענין ברכות ולא לענין הלל, ואשתמיטתה שלמי פראק. ומה שסיים דכל זה אם אינו בקי, הוא מ"ש דספק דף לח דגדול מקרא והוא עונה אחרי 'הלליה', אלקא דצריך על-כל-פנים לענות 'הלליה' וסבירא לה דהוא לעצמו, ואס"פ בש"ס דראש השנה דפסיק ותני סתם אף-על-פי שצא מוציא ולא מצריך לענות, מירי בשאינו יכול לענות ונתמה קצת, דהאין אפשר שלא יתא יכול לענות בכת 'הלליה' ואולי ראוי יודע באיזה מקום לענות זו תפלה. ומה שכתב רבנו יוחנן דבריו בנצא, לאו דוקא, אלא אס"פ עונה, וכן כתב האלה רבה. והרב פרי תוש פתב דדוקא בנצא צריך לענות, אבל אם צדין לא יצא בעצמו ומקרי לעצמו ולחברו, אפלו לא ענה חברו דבר יצא, וקמסיני לה מסוגיא

שער הציור

(ה) שערי תשובה: (י) מגן אברהם, וכן פתב הרא"ה בהלכותיו לבככות: (ז) פן משמע מאלה רבה וכן פתב להקדא הרא"ה בהלכותיו, ודלא במחצית השקל שנסתפק בזה: (ח) פן פתב מגן אברהם וכן פתב הרא"ה בהלכותיו. עוד פשוט, אם דברו לומר אחר תחנונים עוד פעם 'יהי לרצון' כמנהג המדקדקים (וכמבאר לעיל בסימן קכו במשנה ברורה בשם אחרונים), כל שלא סים 'יהי לרצון' שני הוי כלא סים, דהוא אס"פ מכלל התחנונים, וכן פתב באלה רבה: (ט) ט"ז ומגן אברהם ופרי תוש ואלה רבה ותגריא ובידמאיר, ולכן לא התקנו מה שכתב בבאר היטב בשם נקטת הגדולה להתפלה ודוקא בתורת נדבה: (י) משמע דלא סבירא להו בש"ט בטרף מקום קשה קצת על השערי תשובה שהביא גס"פ מספר ברייתא פ"ה בשם מהר"י מולכו, ולא זכר שפ"ט משמע אפסא:

הלכות ראש־חודש סיון תכב

ביאורים ומוספים

[משנב ס"ק ד]

וְאֶפְלוּ כָּכר הַתְּפִלָּל מוֹסֵף⁽⁶⁾ וכו', מְתַפַּלל הוּא בְּתוֹרַת נְדָכָה⁽⁷⁾.

ואם נזכר שטעה אחר ברכת כהנים וחרח לירצה, כתב האשל אברהם (בוטשאטש, מהדורות סי' קכו) שעל הכהנים לישא כפיהם שנית, וגם יחזור הציבור לומר 'מודים דרבנן'. מאידך, בשו"ת הר צבי (אריח ח"א סי' סא) כתב שאין לישא כפים שנית. והקצות השלחן (סי' כג בדיה"ש ס"ק מז) כתב שאינם חייבים לישא כפיהם שנית, אך מ"מ יאמר השי"ץ 'אלוקינו ואלקי אבותינו ברכנו' וכו', שהוא מסדר התפילה, והוסיף, שגם נכון שהכהנים ישאו כפיהם שנית בלי ברכה. וסיים, שאם נכנס לבית הכנסת כהן שעדיין לא נשא את כפיו או שהיה בבית הכנסת ולא נשא כפיו בפעם הראשונה, ישא עכשיו את כפיו בברכה.

ושי"ץ שטעה בתפילת הלחש שלו, כתב השו"ע לעיל (סי' קכו ס"ד) שבתפילות שיש בהן חזרת השי"ץ, מפני טורח הציבור אינו חוזר להתפלל, ויצא ידי חובה בחזרת השי"ץ.

[משנב ס"ק יב]

וְקוֹרֵין הַלֵּל⁽¹¹⁾.

(11) ובטעם אמירת הלל בראש חודש, כתב השל"ה (בהוצאה חדשה מ"ס' תמיד עמוד התפילה אות קעד) שבמועדים הרי תיקנו לומר הלל כיון שדוד אמרו ברוח הקודש על יציאת מצרים, והמועדים הם זכר ליציאת מצרים. לכן גם ברוח תיקנו לאומרו, כיון שעל ידי קביעות ריח יודעים מתי יחול יום טוב, ואם כן גם בריח יש ענין של זכר ליציאת מצרים.

[בינה ד"ה וקורין]

וְהֵלַל זִמְנָה קָל הַיּוֹם⁽¹²⁾ וכו', וְאֵתָא בְּתוֹשִׁיבָת שְׁאֵלֵת יַעֲבֹב⁽¹³⁾, דְּהֵלַל שִׁיבָא לְתַפְלָת שְׁחִירָת, וְעַל־כֵּן אֵין לְטַעַם עַד אַחֵר הַלֵּל⁽¹⁴⁾.

(12) ולקורא כבר מומן עלות השחר, כתב בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' א) שכיון שלומדים שומנו כל היום מהפסוק 'ממזרח שמש עד מבואר' (תהלים יג ג), אם כן יש להחמיר שלא לקורא קודם נץ החמה, אבל בשעת הדחק אפשר להקל ולקורא כבר מעלות השחר. והשו"ע הרב (סי' תפח ס"ג) כתב, שאף שזמנו כבר מעלות השחר, אך לכתחילה לא יקרא את ההלל קודם הנץ החמה, כיון שבענין הבריות קודם נץ החמה נחשב עדיין כלילה.

ולענין תקיעת שופר מומן עלות השחר, כתב במשנב לקמן (סי' תקפח ס"ק ב) שכיון שאין הכל בקיאים בזמנים ועלולים להקדים גם קודם עלות השחר [ונכמו שכתב רש"י במגילה כ, א ד"ה וכולן], לכן תיקנו לכתחילה לתקוע רק מנץ החמה, וכן כתב לקמן (סי' תרנב ס"ק ג) לענין נטילת לולב, ולקמן (סי' תרפז ס"ק ד) לענין קריאת המגילה.

(13) ולהפסיק בדיבור בין תפילת שחרית להלל, כתב הדעת תורה (ס"ב) ובספרו שו"ת מהרש"ם (ח"א סי' א) שאסור, והביא ראיה לכך מהתוספתא (מנחות פ"ז ה"ו) שכתבו בה 'הלל שבח ותפילה מעכבים זה את זה', ולכן אסור להפסיק ביניהם. מאידך, בשו"ת אגרות משה (אריח ח"א סי' ע) כתב שודאי הלל ותפילה אינם מעכבים זה את זה, שהרי תפילה זמנה עד ד' שעות ואילו הלל זמנו כל היום. וכוונת התוספתא שהביא הדעת תורה היא על התפילה עצמה, שאם אינו יודע לומר את כל התפילה שיש בה ג' חלקים שבח תפילה ובקשה, לא יצא ידי חובת תפילה. וכן ביאר את דברי התוספתא החזון יחזקאל (על התוספתא שם) והגר"פ פרנק (מקראי קרש סוכות ח"ב סי' כב).

[משנב ס"ק ו]

חֹזֵר לִירְצָה⁽⁸⁾.

(8) ואם לא חזר לירצה' אלא אמר 'יעלה ויבוא' ולאחר מכן המשיך 'ותחזינה' וכו', ורק לאחר שסיים את התפילה נזכר שצריך היה לחזור לירצה', כתב הגרש"ז איערבך (הליכות שלמה תפלה פט"ז ס"ה) שחוזר ומתפלל שנית.

ואם אמר בברכת 'שמע קולנו' בקשה הזכיר בבקשתו שהיום ראש חודש, ואחר כך שכח לומר 'יעלה ויבוא', כתבו הברכי יוסף (ס"ק ד) והכף החיים (ס"ק י) שיצא ידי חובה. מאידך, המאמר מרדכי (ס"ק ג) והחכמת שלמה (ס"א) כתבו שלא יצא ידי חובה, כיון שאמירת 'יעלה ויבוא' נתקנה לאומרה בברכת 'ירצה'.

[משנב ס"ק ח]

שְׁעָדִין צְרִיף לומר תַּחֲנוּנִים לא מְקַרֵי צְדִין סְלוֹק תַּפְלָה⁽⁹⁾.

(9) ואם שכח לומר 'יעלה ויבוא' ועומד ב'אלקי נצור' [תחנונים שאחר התפילה], והגיע השי"ץ לקדושה או לקדיש, כתב בשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ק ח"ג סי' קסט) שלא יענה, וכן כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ג סי' יא וחי"ה סי' כג), שכן אם יענה לדברים שבקדושה הרי זו הוכחה שהסיח דעתו מהתפילה, ויותר לא יוכל לחזור לירצה' אלא לתחילת התפילה, ודין זה הוא גם אם לא אמר עדיין 'יהיו לרצון'. וכן הורה החזו"א (הגרי"ח קניבסקי בשמו, דעת נוטה תפלה הע' 139) שאסור לו לענות, ומטעם אחר, שכיון שצריך לחזור לירצה' נחשב הכל כתפילה אחת, ואסור להפסיק בה.

מאידך, בשו"ת אגרות משה (אריח ח"א סי' נו) כתב שיכול לענות לדברים שבקדושה ולחזור לאחר מכן לירצה'. והוסיף, שדין זה הוא אף לדעת השו"ע לעיל (סי' קכב ס"א) הסובר שקודם שעונה לדברים שבקדושה עליו לומר 'יהיו לרצון', וכן כתב הגרש"ז איערבך (הליכות שלמה תפלה פ"ח ס"ט). ובספר עמק ברכה (תפילה אות א) כתב כן בשם הגדול ממניסק, אך הוסיף שלדעתו לא יענה, שכיון שצריך לחזור לירצה' נחשב שעומד עדיין בתפילה ואסור להפסיק בה, ובסברת החזו"א.

[משנב ס"ק יא]

שְׁאֵין צְרִיף לְחֹזֵר מִשּׁוֹם טְרָחָא דְּצַבּוּרָא⁽¹⁰⁾.

(10) ודוקא אם נזכר אחרי שכבר סיים את תפילתו וצריך לחזור לתחילת התפילה, אבל אם עדיין לא סיים את תפילתו, כתב השו"ע לעיל (סי' קכו ס"ג) שחוזר לירצה', שאין בוה טורח הציבור.